

**Михайло Грушевський і формування археологічної науки
в Науковому товаристві ім. Шевченка**

В. Петегирич

У статті висвітлено роль М. Грушевського у формуванні археологічної науки в НТШ. Вчений започаткував проведення польових археологічних досліджень, здійснював науково-теоретичну інтерпретацію археологічних джерел. Велику увагу М. Грушевський приділяв збереженню та популяризації археологічної спадщини, виступив ініціатором створення археологічного відділу у музеї НТШ. Заслугою вченого було перетворення Товариства у всеукраїнську установу, налагодження співпраці учених-археологів з обох боків кордону, контактів з науковцями інших країн, обміну літературою та ін. Діяльність М. Грушевського заклала основи археологічної науки у Товаристві, які були продовжені й розвинуті такими відомими вченими як Ф. Вовк, Б. Януш, В. Гребеняк, Я. Пастернак, Ю. Полянський, Л. Чикаленко, О. Кандиба та багатьма іншими. Вони, як і М. Грушевський, назавжди вписали свої імена в історію української археології.

Ключові слова: М. Грушевський, Наукове Товариство ім. Шевченка, формування археологічної науки

Перетворення Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ) з культурно-просвітньої організації у наукову установу на другому етапі його історії (1892–1918 рр.) було задеклароване у новому статуті, прийнятому 13 березня 1892 р. Серед головних напрямків діяльності Товариства проголошувалось завдання зберігати та збирати пам’ятки старовини, мистецькі скарби [12, с. 70].

Переїзд до Львова у 1894 р. М. Грушевського, його прихід до керівництва історично-філософською секцією, а з 1897 р. і Товариством надали цьому процесу чітких науково-організаційних форм. Серед інших галузей української науки вчений приділяв велику увагу в історичних дослідженнях та науково-просвітницькій діяльності

археології. Він писав, що “для культурної історії української території, уже тепер (кінець XIX ст.– В. П.) робить дуже важні прислуги археологія” [33, с. 18].

Формування археологічної науки в НТШ здійснювалося у кількох напрямках, ініційованих М. Грушевським. Насамперед він започаткував польові дослідження та пробудив інтерес до археології. 1894 р. у с. Чехи-Висоцько на Львівщині на могильнику, що став першою розкопаною пам’яткою висоцької культури, він розпочав польові археологічні дослідження НТШ, які продовжив у 1895–1898 рр. спільно з професором Львівського університету І. Шараневичем [14, с. 1–5; 15, с. 1; 24, с. 1–22]. Великомасштабні розкопки (виявлено 370 поховань) проводилися згідно з усіма вимогами археологічних досліджень того часу: було вивчено топографію та стратиграфію пам’ятки, зафіксовано процес розкопок, описано виявлені матеріали, наведено аналогії до них, дано антропологічну характеристику поховань та датування пам’ятки.

Важливе місце у діяльності М. Грушевського відводилося науково-теоретичній інтерпретації археологічних джерел. Особливо велику увагу приділяв М. Грушевський пам’яткам археології княжої доби. 1899 р. він опублікував велику статтю, присвячену Звенигороду [22, с. 1–28]. Дослідник детально проаналізував писемні та археологічні джерела, що стосуються цього міста, розглянув питання його історичної топографії, описав цікаві археологічні знахідки. М. Грушевський остаточно розв’язав дискусійні питання про локалізацію літописного міста у с. Звенигороді біля Львова, про визначення таких характерних для давньоруських міст археологічних знахідок, як скляні браслети, бронзові і кам’яні хрестики та енколпіони, полив’яні плитки від монументальних споруд і свинцеві вислі печатки.

Остання категорія знахідок настільки зацікавила історика, що він присвятив їм три окремі розвідки. Одну з печаток, знайдених у Звенигороді, М. Грушевський приписує митрополитові Константину [18, с. 1–2], а дві інші, виявлені у стародавньому Галичі, ідентифікує як печатки галицького єпископа Косьми [28, с. 1–4]. Публікуючи цікаву печатку із Ступниці [23, с. 1–4], історик не пов’язав її з великим городищем у цій місцевості, – мабуть, не знав про нього. Разом з тим невеликі, але науково обгрунтовані замітки про свинцеві печатки княжої доби з якісними ілюстраціями досі зберігають свою

наукову вартість. Через втрату деяких знахідок у музеях ці публікації залишаються основним джерелом, на яке спираються дослідники при доборі фактичного матеріалу.

Предметом досліджень М. Грушевського також став скарб срібних виробів, знайдений випадково у с. Молотові на Львівщині. До скарбу входили п'ять браслетів, чотири скроневі кільця, шість перснів та 65 чеських монет кін. XIII –першої пол. XIV ст. [19, с. 1–6; 21, с. 3–4]. Серед речей (їх докладно описано) особливо цікаві широкий наручний браслет, на якому в техніці черні зображено птахів, дерево життя та чоловічу фігуру, три персні з написами і зображенням птахів. Молотівський скарб, писав Грушевський, цікавий тим, що маємо в ньому цілий ряд предметів, “характерних для старої руської, під візантійським і сусідніми впливами розвиненої штуки т. зв. княжої доби”. Молотівська знахідка показує, що й “західня окраїна українсько-руської землі входила в круг сієї штуки, з другого боку, що ся штука була ще в силі у нас в XIV в.” [19, с. 6]. Широкий браслет-наручень з Молотівського скарбу став першою знахідкою, що започаткувала серію подібних браслетів галицької школи художньої металообробки, вироби якої відомі тепер не тільки на території Галицько-Волинської Русі (Сокаль, Вікторів біля Галича, Червен), але й далеко за її межами (Каунас, Войнешті в Румунії, Угорщина) [5, с. 10; 46, с. 87–90, 121–122; 54, с. 254–267]. Згадка М. Грушевського про типовість таких речей для західних територій Русі отримала широке підтвердження. Захоплення вченого високохудожніми ювелірними виробами привело його також до цікавих спостережень про етнографічні паралелі між окремими типами прикрас княжої доби і сучасними виробами деяких народів [27, с. 1–4].

Цікавили М. Грушевського археологічні знахідки і більш давніх епох. 1900 р. він надрукував замітку про скарб, виявлений поблизу с. Комарники у верхів'ях р. Стрия, який складався з 12 бронзових мечів кінця бронзової –початку залізної доби, і пов'язав його з шляхами, прокладеними через Карпати вже в цю епоху [26, с. 1–4].

Вчений також звернув увагу на окремі типи археологічних пам'яток, зокрема, описав Губинське городище у Болохівській землі й вказав на його особливість – наявність семи або восьми концентричних кільцевих оборонних валів [16, с. 2–3]. Дослідження, проведені у 50-х роках ХХ ст., підтвердили, що така система оборони типова для городищ Болохівщини.

М. Грушевський опублікував важливий документ, датований 1473 р., про дворище коло с. Задеревача [13, с. 2–3]. На думку І. Крип'якевича, в цьому селі також стояв монастир Григорія, де в 1255 р. перебував литовський князь Войшелк [43, с. 37–38]. М. Грушевського цікавили також наскальні оборонні об'єкти та печери, місцезнаходження “Рожного поля”. Свої думки щодо них він висловив у спеціальних публікаціях [30, с. 171–173]. Дослідник порушив теоретичні проблеми, що стосуються окремих східнослов'янських племен [20, с. 5; 25, с. 6; 32, с. 5–9], археологічних культур, етнографічних категорій та археологічних типів [29, с. 1–9].

Досконале знання найновішої спеціальної літератури, повну орієнтацію в археологічній проблематиці підтверджують численні рецензії М. Грушевського на роботи видатних вчених-археологів Л. Нідерле, В. Хвойки, В. Антоновича, М. Біляшівського, М. Кондакова, Ф. Вовка, О. Сціпина, В. Сизова та ін. [Див.: Записки НТШ т. 3, 9, 20, 26, 27, 40, 61, 98]. Змістовні його рецензії на роботи польських археологів К. Гадачека, В. Пшибиславського, В. Деметрикевича, А. Кіркора та багатьох інших, які займалися археологічним вивченням Галичини і часто публікували свої статті у таких періодичних виданнях, як “Zbiór wiadomości do antropologii krajowej”, “Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne”, “Swiatowit”, “Wiadomości archeologiczne” [Див.: Записки НТШ т. 12, 65].

Увагу вченого привертають і російські періодичні журнали з історії та археології – “Журнал министерства народного просвещения”, “Археологические известия и заметки”, “Материалы по археологии России”, “Труды императорского Московского археологического общества”, різноманітні археологічні та антропологічні видання, учені записки академій та університетів Австрії, Франції, Німеччини, Росії [Див.: Записки НТШ т. 4, 10].

Позитивно оцінюючи альбоми та каталоги, видані колекціонерами та меценатами, М. Грушевський відзначив їхню джерелознавчу вартість, а не наукову інтерпретацію [Див.: Записки НТШ т. 20, 40, 42]. З глибокою повагою писав він у некрологах про археологічні дослідження та наукову спадщину В. Антоновича, Н. Мовчанівського, Д. Самоквасова та інших археологів [Див.: Записки НТШ т. 75, 82, 105].

Багато зусиль доклав М. Грушевський для залучення галицьких вчених до роботи археологічних з'їздів, що їх організовувало Російське імператорське археологічне товариство. На XI Археологічний

з'їзд, що мав відбутися у Києві 1899 р., було підготовлено, зокрема, ряд рефератів, однак галицькі вчені не змогли побувати на ньому через заборону друкувати їхні виступи в “Трудах” з'їзду українською мовою. Не було вирішено, чи зможуть вони виступати рідною мовою. На знак протесту члени історично-філософської секції НТШ на своєму засіданні 16 червня 1899 р. постановили не брати участі в роботі з'їзду і видати підготовлені реферати в окремому, 29 томі Записок НТШ.

На XII Археологічний з'їзд, що проходив 1902 р. у Харкові, Московське археологічне товариство не запросило НТШ і надіслало запрошення тільки трьом особам, які за таких обставин відмовилися від участі в його роботі. З цієї причини галицькі дослідники не брали участі в роботі XIII і XIV з'їздів, які проходили у Катеринославі (1905) та Чернігові (1908). Оргкомітет XIII з'їзду, зокрема, ухвалив: “По запросу Львовского ученого общества имени Шевченка, постановлено: признавая, что украинско-русский (малорусский) язык не может разниться от общерусского языка [?] и близко сливается с языком украинских губерний империи,— не выделяют его как особый язык в группу других славянских языков и допустит чтение рефератов на этом языке в обыкновенных заседаниях съезда наравне с докладами на русском языке. Что же касается до печатания докладов, то таковые могут быть допущены лишь в чисто [?] русской передаче на страницы “Трудов” съезда” [36, с. 1]. На XIII з'їзді був складений протест, під яким підписалося 190 учасників і який закінчувався словами: “Протестуємо проти прийнятої комітетом з'їзду ухвали у відношенні наукових діячів у Галичині, як образливої для нас і нашого народу; разом протестуємо і проти тих переслідувань, яким підпадає в Росії українська мова і література” [37, с. 51]. На дискримінаційні щодо української мови заходи організаторів з'їздів критичною статтею відгукнувся М. Грушевський [31; 34, с. 179–212].

Важливу роль відводив М. Грушевський збереженню та популяризації археологічної спадщини. Вчений розумів, що археологія, як специфічна ділянка історичних досліджень, вимагає не тільки наукових пошуків, але й надійної охорони здобутих матеріалів, їх активного використання в утвердженні національної свідомості, духовному збагаченні українського народу. З ініціативи вченого у складі заснованого в 1893 р. музею НТШ в 1900 р. створено архе-

ологічний відділ. В основу цього відділу лягли даровані та закуплені експонати, цінні збірки археологічних матеріалів. На той час в експозиції вже були знахідки із розкопок могильника висоцької культури в с. Чехи-Висоцько, речі княжих часів із городища в Звенигороді, із Княжої Гори біля Києва, що їх подарував музеєві відомий київський археолог М. Біляшівський, окремі знахідки та колекції, зібрані археологами-аматорами, любителями старовини. З Франції надсилав археологічні колекції Ф. Вовк. Він же перший разом з М. Грушевським упорядкував музейні матеріали.

У 43 томі Записок НТШ (1901) була надрукована відозва до земляків про створення музею із закликом збирати також археологічні матеріали, передовсім у таких відомих давньоруських містах, як Галич, Перемишль, Тереховля та інші. 1907 р. археологічний відділ музею поповнився експонатами із Східної Волині [45, с. 26]. За кількістю зібраних матеріалів він стає найбільшим у музеї і поступово перетворюється в базу щораз ширших досліджень, науково-координаційний центр з археології у всьому західноукраїнському регіоні.

Завдяки високому науковому авторитету НТШ його членами стали відомі археологи. Почесними членами НТШ були обрані всесвітньознаний славіст Л. Нідерле, відомий київський історик і археолог В. Антонович, який опублікував археологічну карту Волині, вивчав волинські кургани, займався питаннями локалізації літописних міст Шумська і Пересопниці [1, с. 1–133; 2, с. 13–141; 3, с. 148–154]. Його дружина К. Мельник, яка була обрана дійсним членом Товариства в 1909 р., провела наймасштабніші дослідження давньоруських курганних могильників Волині, які досі є основним джерелом для вивчення поховального обряду на цій території [48, с. 479–513; 49, с. 514–576]. 1899 р. дійсним членом НТШ став Є. Сіцинський, який активно вивчав археологію Поділля. Він видав археологічну карту Подільської губернії, провів цікаві розкопки печерного монастиря у Бакоті [55, с. 197–354; 56].

Активно співпрацював з НТШ Ф. Вовк – археолог, антрополог і етнограф зі світовим іменем. Його обрали дійсним членом у 1899 р. 1900 р. в Парижі, на XII Міжнародному конгресі передісторії, антропології та археології, Ф. Вовк, який фактично був делегатом від НТШ, виступив з доповіддю “Про передмікенську індустрію в неолітичних знахідках на Україні”, а також переклав французькою мовою реферат М. Грушевського “Похоронне поле в Чехах”, який теж

був зачитаний на конгресі [6, с. 87–88; 51, с. 82–83]. На сторінках видань НТШ Ф. Вовк надрукував свою доповідь, у якій використав також трипільські матеріали з Галичини та мистецькі вироби з Кирилівської палеолітичної стоянки, виявлені під час розкопок у Києві, що їх здійснив відомий археолог В. Хвойка [7, с. 1–12; 8, с. 15–23]. Часто буваючи за кордоном, Ф. Вовк своєю діяльністю сприяв ознайомленню французької та світової громадськості з досягненнями української археології, налагодженню наукових контактів, обміну літературою.

Хоча систематичних археологічних робіт НТШ не проводило, на сторінках його наукових видань часто з'являлися статті, розвідки, рецензії, огляди, присвячені археології. Періодично готував огляди західноєвропейської та вітчизняної літератури з археології, антропології та етнографії, а також рецензії на роботи польських археологів у Галичині – К. Гадачека, В. Олехновича та інших – З. Кузеля [Див.: Записки НТШ т. 59, 60, 61, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 77, 78, 79, 82]. У полі уваги постійно перебували археологічні з'їзди [34, с. 179–212; 38, с. 1–8; 39, с. 1–11; 47, с. 1–18], теоретичні роботи з археології [35, с. 192–199; 40, с. 1–20]. Привертають увагу розвідки В. Щербаківського про язичницьку кам'яну статую із с. Лопушни біля Рогатина [59, с. 147–148]. та І. Франка про неолітичні знаряддя, виявлені біля його рідного села Нагуєвичі [57, с. 200–202]. Письменник цікавився археологією, сприяв розвитку вітчизняних археологічних досліджень та публікації їх результатів, пропагував здобутки світової археології [44, с. 177–179]. Принагідно згадувано окремі археологічні об'єкти (“Дірявий Камінь” біля Миколаєва) у краєзнавчих дослідженнях [50, с. 1–11].

У 1907 р. архітектурно-археологічні дослідження Галича розпочав Й. Пеленський. 1909 р. він надрукував замітку про сліди однієї з численних пам'яток архітектури цього міста [52, с. 159–160]. Ця замітка передувала фундаментальній монографії про архітектуру Галича, випущеній польською мовою [65]. Автор вперше виділив характерні риси галицької архітектурної школи, розглянувши її на широкому європейському тлі. Заслуги Й. Пеленського перед українською культурою були належно оцінені, його обрано дійсним членом Товариства [4, с. 81–82].

Пам'ятки археології використовували у своїх дослідженнях історики та літературознавці НТШ. Так, І. Крип'якевич, публікуючи

письмові джерела про с. Підгороддя біля Рогатина, згадав про два городища в його околицях і наголосив на необхідності їх археологічного вивчення [42, с. 191–200]. Не оминув археологічних матеріалів І. Крип'якевич у роботі, присвяченій Львову [41], та В. Щурат – у статті про Пліснеськ [60, с. 21–38].

1907 р. у музеї НТШ починає працювати здібний молодий археолог Б. Януш. У Записках НТШ друкують його рецензії на археологічні праці, з'являється стаття про цікаву знахідку із с. Заздрости на Теревовлянщині, про музей НТШ [61, с. 125–128; 62]. Б. Януш на основі власних спостережень над археологічними матеріалами з музеїв і даних з наукової та популярної літератури випустив книжки, присвячені археології Поділля та Львова і його околиць. У книзі про найдавніше минуле львівської землі автор висунув цікаву, хоча і дискусійну версію про Львів, який нібито став спадкоємцем сусіднього Звенигорода [63]. Не втратив наукової вартості своєрідний каталог пам'яток старовини Східної Галичини, виданий Б. Янушем, у якому знаходимо інформацію про численні пам'ятки археології цього регіону [64].

У передвоєнні роки у Львівському університеті професійно освоюють археологію В. Гребеняк та Я. Пастернак. Ще будучи студентом, В. Гребеняк з 1913 р. працював аплікантом у музеї НТШ і в одному з чергових томів Записок детально зреферував матеріали XIV Археологічного з'їзду, що відбувся в Чернігові у 1908 р. [9, с. 162–163]. Протягом 1914 р. він упорядкував археологічні збірки музею, які в той час інтенсивно поповнювалися. Влітку 1914 р. В. Гребеняк і Я. Пастернак взяли участь в археологічній експедиції Львівського університету під керівництвом антрополога Я. Чекановського і дослідили печеру “Вертеба” у с. Більче-Золоте на Борщівщині, де були виявлені нові цікаві матеріали енеолітичної доби. На засіданні етнографічної комісії В. Гребеняк виступив з рефератом, а пізніше опублікував роботу про пам'ятки ранньозалізного часу в Галичині, в якій виділив окрему “галицьку культуру”, визначив територію її поширення, культурні зв'язки та хронологію [10, с. 9–23]. За кошти Товариства дослідник проводив широкі археологічні розвідки та невеликі розкопки. Результати цих робіт В. Гребеняк підсумував в окремій статті, яка започаткувала у Записках традиційну рубрику про нововідкриті пам'ятки та цікаві матеріали з археології [11, с. 5–28].

Отже, підсумовуючи усе викладене вище, можна сказати, що у період керівництва НТШ М. Грушевським були закладені основи археологічної науки. Вчений започаткував проведення польових археологічних досліджень, здійснював науково-теоретичну інтерпретацію археологічних джерел. Велику увагу М. Грушевський приділяв збереженню та популяризації археологічної спадщини, він виступив ініціатором створення археологічного відділу у музеї НТШ. Заслугою вченого було перетворення Товариства у всеукраїнську установу, налагодження співпраці учених-археологів з обох боків кордону, контактів з науковцями інших країн, обміну літературою та ін. Діяльність М. Грушевського була продовжена й розвинута такими відомими вченими як Ф. Вовк, Б. Януш, В. Гребеняк, Я. Пастернак, Ю. Полянський, Л. Чикаленко, О. Кандиба та багатьма іншими. Вони, як і М. Грушевський, назавжди вписали свої імена в історію української археології.

1. Антонович В.Б. Археологическая карта Волынской губернии / В.Б. Антонович // Труды XI Археологического съезда. – Москва, 1901. – Т. 1. – С. 1–133.
2. Антонович В.Б. Раскопки курганов в Западной Волыни / В.Б. Антонович // Труды XI Археологического съезда. – Москва, 1901. – Т. 1. – С. 13–141.
3. Антонович В.Б. О местоположении летописных городов Шумска и Пересопницы / В.Б. Антонович // Труды XI Археологического съезда. – Москва, 1901. – Т. 1. – С. 148–154
4. Ауліх В.В. Давньоруський Галич у дослідженнях НТШ / В.В. Ауліх // Т. Шевченко і українська національна культура. Матеріали наук. симпоз., Львів, 8–9 червня 1989 р. – Львів, 1990. – С. 81–82.
5. Багрій Р.С., Петегирич В.М. Сокальський скарб і галицька школа художньої металообробки / Р. С. Багрій, В.М. Петегирич // Проблеми історії та археології давнього населення Української РСР.
6. Бандрівський М.С. Ф. Вовк і його дослідження з археології / М.С. Бандрівський // Т. Шевченко і українська національна культура. Матеріали наук. симпоз., Львів, 8–9 червня 1989 р. – Львів, 1990. – С. 87–88.

7. *Вовк Х.* Магдаленське майстерство на Україні / *Х. Вовк* // Записки НТШ. – 1902. – Т. 46, кн. 2. – С. 1–12.
8. *Вовк Х.* Вироби передмікенського типу у неолітичних становищах на Україні / *Х. Вовк* // Матеріали до українсько-руської етнології. – 1905. – Т. 6. – С. 15–23.
9. *Гребеняк В.* Чернігівський археологічний з'їзд і його “Труди” / *В. Гребеняк* // Записки НТШ. – 1913. – Т. 114. – С. 162–163.
10. *Гребеняк В.* Сліди скитської культури в Галичині / *В. Гребеняк* // Записки НТШ. – 1914. – Т. 117–118. – С. 9–23.
11. *Гребеняк В.* Нові археологічні знахідки на території Східної Галичини / *В. Гребеняк* // Записки НТШ. – 1915. – Т. 122. – С. 5–28.
12. *Грицак Я.Й.* Формування академічного статусу НТШ / *Я.Й. Грицак* // *Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наукового симпозиуму.* – Львів, 1990. – С. 70.
13. *Грушевський М.* Запись Руська 1473 / *М. Грушевський* // Записки НТШ. – 1895. – Кн. 1. – С. 2–3.
14. *Грушевський М.С.* Похоронне поле каменного віку в с. Чехах (пов. Брідський) / *М.С. Грушевський* // Записки НТШ. – 1895. – Т. 6. – С. 11–12.
15. *Грушевський М.С.* Дальші розкопки в с. Чехах / *М.С. Грушевський* // Записки НТШ. – 1895. – Т. 7. – С. 1.
16. *Грушевський М.С.* До Болоховщини: Губинське городище / *М. С. Грушевський* // Записки НТШ. – 1896. – Т. 10. – С. 2–3.
17. *Грушевський М.С.* Анти. Уривок з історії України-Руси / *М.С. Грушевський* // Записки НТШ. – 1898. – Т. 21. – Кн. I. – С. 1–16.
18. *Грушевський М.С.* Печатка м. Константина з Звенигорода / *М.С. Грушевський* // Записки НТШ. – 1898. – Т. 22. – Кн. II. – С. 1–2.
19. *Грушевський М.С.* Молотовське срібло / *М.С. Грушевський* // Записки НТШ. – 1898. – Т. 25. – С. 1–6.
20. *Грушевський М.* Анти / *М. Грушевський* // Записки НТШ. – 1899. – Т. 31–32. – Кн. V–VI. – С. 5.
21. *Грушевський М.* Молотівське срібло / *М. Грушевський* // Записки НТШ. – 1899. – Т. 31–32. – Кн. V–VI. – С. 3–4.
22. *Грушевський М.* Звенигород галицький. Історично-археологічна розвідка / *М. Грушевський* // Записки НТШ. – 1899. – Т. 31–32. – Кн. V–VI. – С. 1–28.
23. *Грушевський М.* Печатка з Ступниці під Самбором / *М. Грушевський* // Записки НТШ. – 1899. – Т. 31–32. – Кн. V–VI. – С. 1–4.

24. *Грушевський М.* Похоронне поле в с. Чехах. Археологічна розвідка / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1899. – Т. 31–32. – Кн. V–VI. – С. 1–22.
25. *Грушевський М.* Чи було між руськими племенами плем'я Хорватів? / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1899. – Т. 31–32. – Кн. V–VI. – С. 6.
26. *Грушевський М.* Бронзові мечі з Турецького повіту. Галичина / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1900. – Т. 33. – Кн. I. – С. 1–4.
27. *Грушевський М.* Ковтки “київського типу” у сучасних кавказців / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1900. – Т. 37. – С. 1–4.
28. *Грушевський М.* Печатки з околиць Галича / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1900. – Т. 38. – С. 1–4.
29. *Грушевський М.* Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студиях Східньої Європи / М. Грушевський // Статті по славянознавству. – Санкт-Петербург, 1904. – 9с.
30. *Грушевський М.* Рожне поле / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1907. – Т. 77. – С. 171–173.
31. *Грушевський М.* На українські теми. Не пора / М. Грушевський // Літ.-наук. вісн. – 1908. – Кн. VII.
32. *Грушевський М.* До питання про розселення в'ятичів, кілька заміток з приводу новіших праць / М. Грушевський // Записки НТШ. – 1910. – Т. 98. – С. 5–9.
33. *Грушевський М.* Історія України-Руси. Том 1. До початку XI віка. / М. Грушевський. – Київ, 1991.
34. *Залізняк М.* Праці археологічних з'їздів у Харкові і Катеринославі / М. Залізняк // Записки НТШ. – 1909. – Т. 90. – С. 179–212.
35. *Залізняк М.* Новий курс західно-європейської археології / М. Залізняк // Записки НТШ. – 1911. – Т. 106. – С. 192–199.
36. *Записки НТШ.* – 1899. – Т. 29. – Кн. 3. – С. 1.
37. *Історія Наукового товариства ім. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування. 1873–1948.* – Нью-Йорк-Мюнхен, 1949.
38. *Княжевич М.* Археологічний з'їзд в Ризі / М. Княжевич // Записки НТШ. – 1897. – Т. 15. – С. 1–8.
39. *Княжевич М.* Археологічний з'їзд у Києві / М. Княжевич // Записки НТШ. – 1900. – Т. 37. – С. 1–11.
40. *Копач І.* Критична аналіза т.зв. Тукидидової археології / І. Копач // Записки НТШ. – 1901. – Т. 48. – С. 1–20.
41. *Крип'якевич І.* Львів. Його минувшина і теперішність / І. Крип'якевич. – Львів, 1910. – 64 с.

42. Крип'якевич І. З історії м. Підгороддя / І. Крип'якевич // Записки НТШ. – 1911. – Т. 103. – С. 191–200.
43. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство / І.П. Крип'якевич. – Київ, 1984.
44. Крушельницька Л.І. Іван Франко і археологія / Л.І. Крушельницька // Іван Франко і світова культура: Матеріали міжнарод. симпоз. ЮНЕСКО, Львів, 11–15 вересня 1986 р. – Київ, 1990. – Кн. 2. – С. 177–179.
45. Лев В. Сто років праці для науки й нації. Коротка історія Наукового Товариства ім. Шевченка. Наукове Товариство ім. Шевченка в ЗДА / В. Лев. – Нью-Йорк, 1972.
46. Макарова Т.И. Черное дело Древней Руси / Т.И. Макарова. – Москва, 1986.
47. Маркевич С. XII археологічний з'їзд у Харкові / С. Маркевич // Записки НТШ. – 1903. – Т. 53. – С. 1–18.
48. Мельник Е.Н. Раскопки в земле лучан / Е.Н. Мельник // Труды XI Археологического съезда. – Москва, 1901. – Т. 1. – С. 479–513.
49. Мельник Е.Н. Дневник раскопок в земле лучан / Е.Н. Мельник // Труды XI Археологического съезда. – Москва, 1901. – Т. 1. – С. 514–576.
50. Мочульський М. Привилеї м. Миколаєва над Дністром / М. Мочульський // Записки НТШ. – 1901. – Т. 43. – С. 1–11.
51. Павлів Д. Ю. Археологічні заняття М.С. Грушевського / Д.Ю. Павлів // Т. Шевченко і українська національна культура. Матеріали наук. симпоз., Львів, 8–9 червня 1989 р. – Львів, 1990. – С. 82–83.
52. Пеленський Й. З руїн Галича / Й. Пеленський // Записки НТШ. – 1909. – Т. 91. – С. 159–160.
53. Петегирич В.М. Доля археологічної колекції музею НТШ // В.М. Петегирич // Бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка: книги і люди. Матеріали круглого столу. – Львів, 1996. – С. 59–67.
54. Петегирич В. Дві рідкісні знахідки княжої доби із Сокаля на Львівщині / В. Петегирич // Наукові студії: Збірник наукових праць. – Вип. 4. – Львів, 2011. – С. 254–267.
55. Сицинский Е.Й. Археологическая карта Подольской губернии / Е.Й. Сицинский // Труды XI Археологического съезда. – Москва, 1901. – Т. 1. – С. 197–354.
56. Сицинский Е.Й. Раскопки Бакотского монастыря / Е.Й. Сицинский // Подольские епархиальные ведомости. – 1891. – Ч. 46; 1892. – Ч. 39.
57. Франко І. Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвич і їх сучасне вживання / І. Франко // Записки НТШ. – 1911. – Т. 103. – С. 200–202.
58. Хроніка НТШ. – 1918. – Ч. 60–62.

59. Щербаківський В. Лопушанський “Святовид” / В. Щербаківський // Записки НТШ.– 1910.– Т. 98.– С. 147–148.
60. Щурат В. Вид Пліснеська в “Слові о полку Ігоревім”/ В. Щурат // Записки НТШ.– 1919.– Т. 128.– С. 21–38.
61. Януш Б. Камінь з загадовими знаками в с. Заздрости (Теребовлянського пов.) / Б. Януш // Записки НТШ.– 1907.– Т. 80.– С. 125–128.
62. Janusz B. Muzeum Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki / B. Janusz // Na ziemi naszej.– 1909.– n. 17.
63. Janusz B. Z pradžejów Ziemi Lwowskiej / B. Janusz. – Lwów, 1913. – 92 s.
64. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodniej / B. Janusz. – Lwów, 1918. – 310 s.
65. Peleński J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej / J. Peleński. – Kraków, 1914. – 207 s.

Volodymyr Petehyrych. Mykhailo Hrushevsky and formation of archaeological science at Shevchenko Scientific Society. *The role of M. Hrushevsky in the formation of archaeological science at ShSS is highlighted at the article. The scientist initiated field archaeological researches, carried out scientific-theoretical interpretation of archaeological sources. Great attention was paid by M. Hrushevsky to preservation and popularization of archaeological heritage. He started the creation of the archaeological department of the Museum of ShSS. Transformations of the Society into an all-Ukrainian institution, establishment of cooperation between scientists and archaeologists on both sides of the border, contacts with scientists from other countries, the exchange by literature were also the merit of the scientist. Activity of M. Hrushevsky created the foundations of archaeological science at the Society, which were continued and developed by such well-known scientists as F. Vovk, B. Janusz, V. Hrebenyak, J. Pasternak, Y. Polyansky, L. Chykalenko, O. Kandyba and many others. They, like M. Hrushevsky, entered their names into the history of Ukrainian archeology forever.*

Key words: *M. Hrushevsky, Shevchenko Scientific Society, formation of archaeological science*

Владимир Петегирич. Михаил Грушевский и формирование археологической науки в Научном Обществе им. Шевченка. В статье освещена роль М. Грушевского в формировании археологической науки в Научном Обществе им. Шевченка. Ученый первым начал проведение полевых археологических исследований, осуществлял научно-теоретическую интерпретацию археологических источников. Большое внимание М. Грушевский уделял сохранению и популяризации археологического наследия, выступил инициатором создания археологического отдела в музее Общества. Заслугой ученого было превращение Общества во всеукраинское учреждение, налаживание сотрудничества ученых-археологов по обе стороны границы, контактов с учеными других стран, обмена литературой и др. Деятельность М. Грушевского заложила основы археологической науки в Обществе, которые были продолжены и развиты такими известными учеными как Ф. Вовк, Б. Януш, В. Гребеняк, Я. Пастернак, Ю. Полянский, Л. Чикаленко, О. Кандыба и многими другими. Они, как и М. Грушевский, навсегда вписали свои имена в историю украинской археологии.